

cluding the need to perform emergency operation (62%), special operations (32%). The necessity of the voluntary contributions increasing to continue funding for UN World Food Program relief of civilians affected by the conflict in Ukraine has been justified.

Key words: UN World Food Program (WFP), funding, emergency operations, special operations, food, cash and vouchers

Цель: Цель статьи заключается в исследовании механизмов финансирования Всемирной продовольственной программой ООН экстренной операции в Украине.

Методика: в процессе исследования использованы общенаучные и специфические методы познания: методы анализа, синтеза, индукции, дедукции (для изучения особенностей финансирования Всемирной продовольственной программой ООН операций в Украине), методы экономико-статистического и сравнительного анализа (для анализа современного состояния финансирования операций Всемирной продовольственной программой ООН в Украине), графический метод (для наглядного изображения динамики общего бюджета операций), абстрактно-логический метод (формулировка выводов).

Результаты: по результатам проведенного исследования определены механизмы финансирования Всемирной продовольственной программой ООН операций в Украине, включающие формирование финансовых ресурсов за счет взносов доноров и их перечисление на осуществление экстренной и специальной операций. Проанализировано динамику бюджета операций Всемирной продовольственной программы ООН в Украине и установлен устойчивый рост общей суммы финансирования экстренной операции. По результатам анализа структуры бюджета определено, что расходы на продовольствие составляют наибольшую долю (60 %) общего объема экстренной операции Всемирной продовольственной программы ООН. Определены оперативные потребности общего бюджета, включающие потребности на осуществление экстренной операции (62 %), специальной операции (32 %). Обоснована необходимость увеличения добровольных взносов для продолжения финансирования Всемирной продовольственной программой ООН оказания чрезвычайной помощи мирным жителям, которые пострадали в результате конфликта в Украине.

Ключевые слова: Всемирная продовольственная программа ООН (ВПП), финансирование, экстренные операции, специальные операции, продовольствие, денежная помощь, ваучеры.

УДК 331.5-043.86(477)(045)

Кутеволова М.В.,
аспірант

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Kutsevolova M.,
post-graduate student

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine

UKRAINE LABOR MARKET EVOLUTION

Мета. Розглянути різні підходи щодо трактування ринку праці, висвітлити окремі результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо виділення етапів функціонування ринку праці України. Визначити етапи еволюції ринку праці

України за часи її незалежності, виокремити чинники, які впливали на розвиток кожного етапу та встановити тенденції розвитку ринку праці України.

Методи. Основними методами, що використовувались при дослідженні еволюції ринку праці України, є статистичний (збирання статистичної інформації, систематизація та групування основних показників розвитку ринку праці України), історичний (вивчення всіх змін та факторів впливу на розвиток ринку праці в період незалежності України), факторний аналіз (аналіз чинників, які впливають на стан ринку праці), графічний метод (для наочного зображення стану ринку праці).

Результати. В результаті дослідження виділено чотири етапи формування ринку праці України за часи її незалежності. Перший період еволюції ринку праці (1991–1994 рр.) пов'язаний із переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки, створено базові елементи інфраструктури ринку праці. Другий період (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Четвертий етап (2008 р–теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний із фінансовою кризою 2008 року та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і до тепер на території України.

Ключові слова. ринок праці, формування ринку праці, етапи розвитку ринку праці, зайнятість, безробіття, економічно активне населення, Європейський Союз.

Постановка проблеми. В сучасних умовах складного економічного, політичного становища України, за умов євроінтеграційних процесів, а також великої конкуренції з іноземними компаніями всі зусилля суб'єктів ринку в Україні мають консолідуватися навколо ефективного використання праці, а саме людського потенціалу. З визнанням України – країною з ринковою економікою, вступом в СОТ, посиленням співпраці в МОП, вибором європейського вектору розвитку, підписанням угоди про кооперацію між Державною службою зайнятості України та Федеральною агенцією зайнятості Німеччини важливим є вирішення проблем розвитку ринку праці. У зв'язку з цим, постає необхідність аналізу еволюції ринку праці України. Це є актуальним з точки зору виокремлення особливостей та закономірностей, виявлення проблем, визначення тенденцій розвитку ринку праці з метою забезпечення об'єктивної основи для розробки подальших заходів регулювання ринку праці в системі забезпечення стратегічних соціально-економічних цілей та завдань нового етапу розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним аспектам розвитку ринку праці присвячені роботи таких вчених: Ю. Маршавіна [1], І. Чайка [3], А. Рофе, Б. Збишко, Г. Іщиної [2]. Дослідженням підходів щодо формування ринку праці України займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: У. Садова, Л. Семів [4], В. Васильченко [5], М. Кім [7], О. Волкова [8], З. Бараник, В. Онікієнко, Л. Ткаченко, Л. Ємельяненко, А. Колот, М. Зуб [9] та ін.

Існує необхідність, розглянути існуючі підходи до обґрунтування етапів формування ринку праці в Україні та виділити етапи розвитку ринку праці України за період її незалежності, з урахуванням тенденцій розвитку економічних процесів.

Мета статті. Метою дослідження є визначення етапів еволюції ринку праці України за часи її незалежності, виокремлення чинників, які впливали на розвиток кожного етапу та встановлення тенденцій розвитку ринку праці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення української економіки неможливе без ефективного функціонування ринку праці. Все більшої значущості набувають питання перспектив розвитку національного ринку праці, пов'язані із забезпеченням належного рівня економічної активності та зайнятості населення, формуванням відповідної конкурентоспроможності робочої сили, соціального захисту населення, рівня заробітної плати з метою наближення до стандартів економічно

розвинених країн світу. Для повнішої систематизації проблем ринку праці, з'ясування причин їх появи та наукового знання його функціонування необхідно висвітлити поняття «ринок праці». Багатьма економістами при визначенні поняття «ринок праці» велика увага відводиться сфері обміну, завдяки якій здійснюється процес купівлі-продажу товару. Як зазначає Ю. Маршавін, «ринок праці – це сфера, в якій формуються і реалізуються товарно-грошові та соціальні відношення з приводу купівлі-продажу робочої сили» [1]. Подібною є думка А. Рофе, Б. Збишко, Г. Іщина [2] щодо ринку праці як системи суспільних відносин, пов'язаних із наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею-продажем.

На думку І. Чайка, ринок праці – це економічний важіль (інструмент), за допомогою якого роботодавці мають можливість найняти робочу силу для інтенсивного її використання з метою отримання прибутку, а наймані працівники – задовольнити власні потреби, отримати гарантії стабільної зайнятості, підвищити свій соціальний статус, в результаті чого досягається оптимальне співвідношення попиту і пропозиції на ньому [3]. В даному визначенні ринок праці розглядається як інструмент, за допомогою якого можна здійснювати управління економікою.

В сучасній економічній літературі не існує єдиної думки щодо визначення поняття «ринок праці», тому жодне з наведених визначень не є «вірним» або «невірним» – кожне з них може бути корисним залежно від контексту, тобто від того, які процеси вивчаються, які завдання ставляться і які висновки та рекомендації передбачається розробити. Для побудови ефективної системи регулювання ринку праці, враховуючи воєнно-політичну та економічну ситуацію в Україні, головною метою повинно стати досягнення оптимального співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці, а також збереження потенціалу людей праці та професіоналів, котрі є двигуном, що рухає економіку держави.

Вітчизняними та зарубіжними вченими запропоновано декілька підходів щодо розвитку ринку праці України.

Так, У. Садова, Л. Семів вважають, що формування і розвиток ринку праці в Україні має правові історичні корені, де криється значний і генетичний, і психологічний потенціал розвитку національного, регіональних ринків праці нашої держави [4, с. 19].

В. Васильченко теж стверджує, що особливості та етапи формування ринку праці в Україні, стан зайнятості й безробіття є наслідком історичних, соціальних та економічних умов у державі, які склалися не лише в останнє десятиріччя, а й значно раніше. На думку В. Васильченка, перший період розвитку ринку праці почався за часів радянської влади (до 1991 року), коли система регулювання заробітної плати не відповідала ринковій економіці та була причиною розвитку прихованого безробіття через втрату заробітною платою своїх функцій: стимулюючої, розподільчої та соціальної. На думку автора, саме інституційна нестабільність і визначила етапи формування ринку праці. Другий етап (з 1991 року), характеризується зростанням прихованого безробіття та нерегламентованої зайнятості, відбувається руйнування відтворювальної функції заробітної плати, що призводить до збідніння працюючих. Третій період розвитку ринку праці (грудень 1992 р.– травень 1995 р.) – характеризується відміною дії ст. 19 Закону і встановленням нових організаційних засад заробітної плати, що спричинили високі темпи інфляції та розширення прихованого безробіття, початок стагфляції, за рахунок того, що були «прибрані всі перепони на шляху отримання незароблених грошей». Характеризується розширенням прихованого безробіття, початком стагфляції. Початок четвертого етапу, на думку вченого, визначається із травня 1995 року, коли із прийняттям Закону України «Про оплату праці», приховане безробіття поступово переходить у відкрите [5, с. 200].

На думку А. Рофе, перший період розвитку вітчизняного ринку праці почався

ще до 1915 року, за часів розвитку капіталістичних відносин, у дореволюційній Росії. Другий період у формуванні ринку праці (1918–1921 рр.) характеризується зниженням ринкової основи відносин праці, примусовою реєстрацією безробітних, державним розподілом. Відбувається монополізація функцій регулювання ринком праці державою, милітаризація праці. Третій період розвитку ринку праці (1921–1930 рр.) пов'язаний із переходом до НЕПу, провалом воєнного комунізму та появою радянських бірж праці. Відбувається відновлення ринкових відносин у сфері виробництва та праці, встановлення добровільного порядку праці, відновлення виплати допомоги по безробіттю. Четвертий період (з 30-тих років ХХ ст.) пов'язаний із централізованим плануванням заробітної плати, премій, доплат, надбавок та всезагальністю праці, закриттям установ праці.

І. Бондар, Г. Ярошенко, В. Науменко, Н. Соколенко визначали, що перший етап (до 1991 року) характеризується низькою ціною робочої сили та застосуванням моделі соціальної «зрівнялівки»: «Специфічний товар – робоча сила – піддається жорсткій дискримінації». Другий етап (1992–1994) характеризується спробою впровадження концепції цінової лібералізації, в результаті якої не тільки не вдалося побороти дискримінаційне ставлення до робочої сили, а й поглибились вартісні деформації в економіці. За оцінками експертів Світового банку 25% ВВП витрачалось на соціальні потреби. У 1992–1993 рр. приблизно дві третини населення отримували допомогу від держави, що стало тягарем для державного бюджету, та не мотивувало до продуктивної праці. На третьому етапі розвитку ринку праці (1994–1996 рр.) було відновлено міжгалузеві співвідношення заробітної плати. Проводилось стримування необґрунтованого зростання заробітної плати, непов'язаного із відповідним підвищенням рівня виробництва. На четвертому етапі розвитку ринку праці, що почався в 1997 році, основними завданнями, на думку вчених, є: боротьба з бідністю та формування середнього класу, наближення національного законодавства до європейських стандартів, переорієнтація соціальної політики на сім'ю [6, с. 18–21].

На думку М. Кіма, перший період розвитку ринку праці почався у 30-х рр. ХХ ст., коли вперше розроблялися правові основи регулювання ринку праці. Другий період (60-ті рр. ХХ ст.), характеризується систематичним впливом кейнсіанської концепції на ринок праці (робочі місця в державному секторі, суспільні роботи, державна освіта, профпідготовка, допомога безробітним). Третій період (70-ті рр. ХХ ст.) розвитку ринку праці має все більш ринкове державне регулювання, відбувається стимулювання створення робочих місць та заохочення до підвищення гнучкості праці. Четвертий етап (з 1991 р.) характеризується активною фінансовою підтримкою підприємств, що мають тимчасові труднощі. Також підприємствам надається допомога у вигляді кредиту в розмірі витрат на виплату допомоги по безробіттю працівникам, що могли б втратити роботу та «недоотриманих податків із заробітної плати». У багатьох європейських країнах діють програми активної підтримки безробітних у формі виплати їм всієї суми допомоги одноразово за умови відкриття власної справи. Все більше уваги приділяється питанням перенавчання, підвищення кваліфікації безробітних [7].

На думку О. Волкової, перший етап розвитку ринку праці незалежної України – це початковий етап трансформації (1991–1994 рр.), коли пропозиція праці скорочується, попит на працю скорочується в 6,4 рази швидше. Другий період розвитку ринку праці – проміжний етап трансформації (1995–1999 рр.), коли попит на працю скорочується, пропозиція праці легалізується і підвищується в 7 разів швидше, ніж скорочується попит на працю. Третій етап економічного зростання (2000–2003 рр.), коли пропозиція праці продовжує підвищуватись, але попит на працю підвищується в 31,3 рази швидше [8].

М. Зуб виділила етапи розвитку вітчизняного ринку праці за умов впливу євроінтеграційних процесів. Перший етап (1991–1992 рр.) пов’язаний із зародженням ринку праці в Україні і впливом на нього євроінтеграційних процесів, відбувається поширення етнічної міграції. Другий етап (1993–1999 рр.) – створення ринку праці, відкриття кордонів, поширення територіальної міграції, ратифікація ВРУ у листопаді 1994 р. «Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом та його державами-членами». Третій етап (2000–2008 рр.) характеризується адаптацією вітчизняної законодавчої бази в галузі соціально-трудова відносин до законодавства ЄС. Цей етап пов’язаний із застосуванням міжнародних стандартів і рекомендацій, врегулюванням міграційної політики [9, с. 86–90].

Періодизація розвитку ринку праці України за роки її незалежності потребує конкретизації. Для визначення тенденцій розвитку необхідним є дослідження закономірностей, аналіз статистичної інформації, виявлення факторів та характеру їх впливу на результати розвитку ринку праці України.

Група співробітників МВФ під керівництвом Ральфа Чамі у 2012 році розробили модель для аналізу стану ринку праці. До основних показників належать: рівень ВВП (користувач моделі може вибрати один з двох видів змінних ВВП: реальний ВВП у постійних цінах або номінальний ВВП в постійних цінах, мільярдах одиниць національної валюти), зайнятість населення, рівень безробіття (у відсотках до чисельності робочої сили) та робоча сила (чисельність економічно активного населення). Завдяки розробці цієї моделі дослідники можуть аналізувати і прогнозувати показники ринку праці для будь-якої країни. Крім вищенаведених показників, для аналізу розвитку ринку праці України, додамо ще показники середньої заробітної плати та індекса інфляції (табл.1).

На основі наведених статистичних даних (табл.1) аналізу розвитку нормативно-правової бази регулювання ринку праці та з урахуванням впливу євроінтеграційних процесів, доцільно виділити наступні етапи розвитку ринку праці України за період її незалежності.

Таблиця 1 – Основні показники розвитку ринку праці України за 1991–2015 роки

Роки	Економічно активне населення (тис.осіб)	Зайняте населення (тис.осіб)	Безробітне населення (тис.осіб)	ВВП у фактичних цінах ¹ (грн.)	Індекс інфляції (% за рік)	Середня заробітна плата ² (грн.)
1991	-	-	-	299	390	495
1992	-	-	-	5033	2100	5833
1993	-	-	-	148273	10256	163533
1994	-	-	-	1203769	501	1426343
1995	25562	24125	1437	5451642	281,7	73
1996	26112	24114	1998	81519	139,7	126
1997	26086	23756	2330	93365	110,1	143
1998	25936	22998	2937	102593	120	153
1999	22747	20048	2699	130442	119,2	178
2000	23127	20 175	2 656	176128	125,8	230
2001	22755	19972	2 455	211175	106,1	311
2002	22702	20 091	2 141	234138	99,4	376
2003	22171	20 163	2 008	277355	108,2	462

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
2004	22202	20 296	1 907	357544	112,3	590
2005	22281	20 680	1 601	457325	110,3	806
2006	22245	20 730	1 515	565018	111,6	1 041
2007	22322	20 905	1 418	751106	116,6	1 351
2008	22397	20 972	1 425	990819	122,3	1 806
2009	22150	20 192	1 959	947042	112,3	1 906
2010	22 052	20 266	1 786	1079346	109,1	2247
2011	22 057	20 324	1 733	1299991	104,6	2639
2012	22 012	20 354	1 657	1404669	99,8	3032
2013	21 981	20 404	1 577	1465198	100,5	3274
2014 ³	19921	18 073	1 848	1586915	124,9	3475
2015 ³	18 098	16 443	1 655	1 979 458	143,3	4195

Джерело: складено автором на основі [10, 11].

¹ У період 1991-1995 рр. дані наведено у млрд. карбованців.

² У період 1991-1994 рр. дані наведено у карбованцях.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Перший період еволюції ринку праці (1991-1994 рр.) пов'язаний з переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки. На момент проголошення незалежності України сфера зайнятості характеризувалася: 1) відсутністю державних і правових інститутів ринку праці, законодавства про зайнятість, а також невизнанням безробіття на державному рівні; 2) концентрацією зайнятості на підприємствах державного сектору; 3) відсутністю гнучкої системи оплати праці внаслідок її державного регулювання; 4) низьким рівнем мобільності робочої сили внаслідок законодавчого обмеження плинності кадрів, зміни місця роботи (через наявність паспортної прописки, обліку трудового стажу, відсутності ринку житла).

У 1991 р. було прийнято Закон України «Про зайнятість населення», згідно з яким, держава відмовляється від монопольного права на працевлаштування й забезпечення абсолютної зайнятості населення й бере на себе зобов'язання здійснювати матеріальну та соціальну підтримку працівників, що втратили роботу й офіційно отримали статус безробітних. У Законі викладено гарантії, які держава надає всім особам працездатного віку. Визначено основні завдання Державної служби зайнятості та відповідних Міністерств у регулюванні ринку праці, стимулюванні зайнятості та подоланні безробіття. У Законі було визначено, що основні функції з регулювання ринку праці належать Міністерству праці і соціальної політики.

У березні 1991 року, було прийнято Закон України «Про підприємства в Україні», згідно з яким розпочався процес реформування оплати праці. Підприємства набули права самостійно встановлювати фонд оплати праці, форми, системи і розміри оплати праці, а також інші види доходів працівників згідно з законодавством. У той же час Законом було встановлено досить високий соціальний стандарт для визначення гарантії мінімальної заробітної плати – мінімальний споживчий бюджет.

У 1992 р. було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про оплату праці», який визначив порядок та механізм договірного регулювання оплати праці і був спрямований на забезпечення відповідності рівня оплати й результатів праці та запобігання інфляції, розмежування державного і договірного регулювання оплати праці.

Перший етап розвитку ринку праці України характеризується перевищенням пропозиції робочої сили над попитом; зниженням зайнятості у сфері суспільного виробництва; низькою ціною робочої сили; великими масштабами зростання прихованого безробіття; низькою мобільністю трудових ресурсів; поширенням етнічної міграції. Також цей період характеризується гіперінфляцією (табл.1., рис.1), відбувається руйнування відтворювальної функції заробітної плати, що призводить до збідніння працюючих. За даними Світового банку в другій половині 1993 р рівень інфляції в Україні був найвищим у світі і перевищував показники світових воєн.

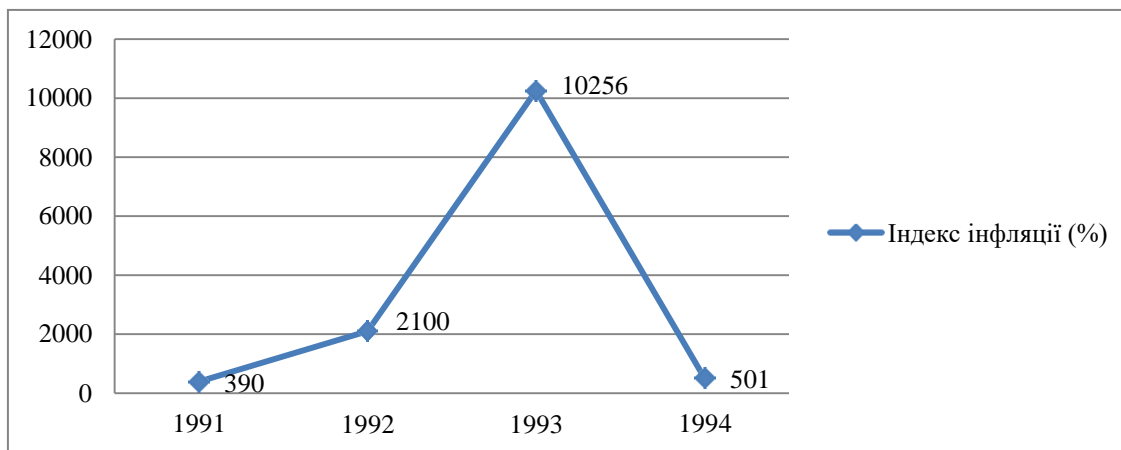

Рисунок 1. Показники індексу інфляції (%) за 1991–1994 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У цей період в Україні були створені базові елементи інфраструктури ринку праці. В 1991 р. було створено Державну службу зайнятості, яка стала автономним органом при Міністерстві праці і соціальної політики, та Державний фонд сприяння зайнятості населення.

Другий період розвитку ринку праці (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Уряд стабілізував курс купоно-карбованця та в 1996 р. було введено національну валюту – гривню.

У цей період кількість зайнятого населення постійно скорочується, а кількість безробітних зростає (табл.1., рис.2). Така тенденція була зумовлена ліквідацією підприємствами надлишкової кількості робочих місць, які були створені в умовах адміністративно-командної системи. За цей період середня заробітна плата виросла з 73 грн. до 178 грн., але були затримки у її виплаті. Працівників переводили на скорочений робочий режим, надавали неоплачувані адміністративні відпустки. Відбулися негативні зміни у структурі заробітної плати. При зменшенні частки основної заробітної плати (оплата за тарифними ставками, відрядними розцінками та посадовими окладами), яка становить у галузях в середньому від 25 до 90 відсотків, збільшилися розміри додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат. Внаслідок цього стимулююча роль основної заробітної плати не виправдало знизилась.

За період 1995–1999 рр. спостерігається тенденція до зменшення економічно активного населення. Це зумовлено складною демографічною та економічною ситуацією, міграцією населення за кордон.

Другий етап розвитку ринку праці пов'язаний із проведенням жорсткої обмежувальної монетарної та фіскальної політики, що були спрямовані на подолання інфляції та збалансування фінансової системи. У результаті індекс інфляції знизився з

281,7 % у 1995 р. до 119,2 % у 1999 р. (табл.1). Проте такі дії не супроводжувалися структурними реформами і призвели до дисбалансу на ринку праці.

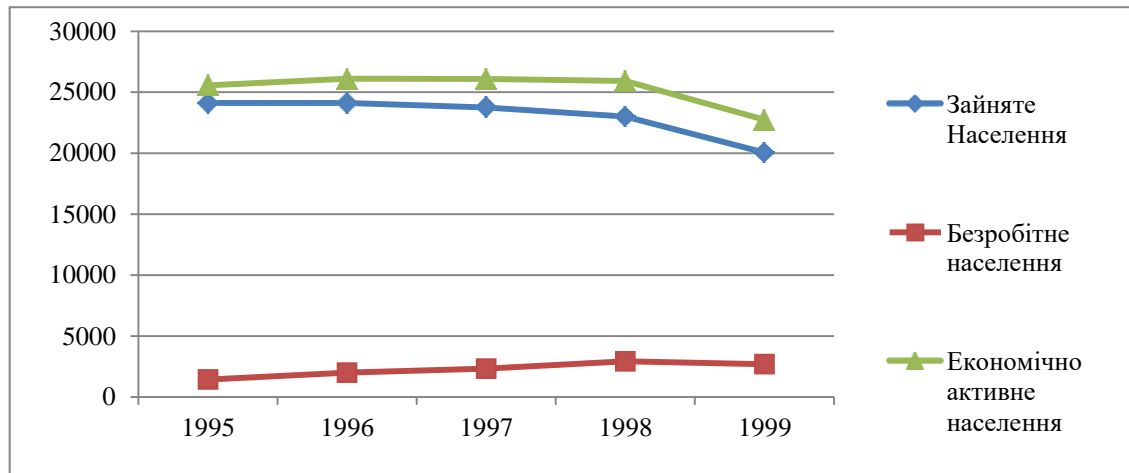

Рисунок 2. Показники ринку праці України за 1995–1999 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У травні 1995 р. було прийнято основний документ з питань регулювання праці – Закон України «Про оплату праці». Наступним важливим кроком було прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. Стаття 43 Конституції наголосила, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

У період з 1995 по 1999 рік значно активізується нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України (КМУ) з питань оплати праці різних категорій працівників: Постанова КМУ від 31 серпня 1997 р. № 948 «Про умови і розміри оплати праці працівників підприємств та організацій, що дотуються з бюджету», Постанова КМУ від 5 травня 1997 р. № 428 «Про регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів», Постанова КМУ від 13 грудня 1999 р. № 2288 «Про впорядкування умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів прокуратури, судів та інших органів», Постанова КМУ від 10 травня 1999 р. № 790 «Про умови і розміри оплати праці працівників вугледобувних підприємств, яким надається державна підтримка» тощо. Ці законодавчі акти сприяли позитивним змінам в організації оплати праці, основна суть яких полягала в переході від централізованої системи організації оплати праці до колективно-договірних принципів; у визначенні умов та порядку встановлення розміру мінімальної заробітної плати; визначенні та розмежуванні сфер державного і колективно-договірного регулювання оплати праці; в окресленні окремих заходів щодо захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати, включаючи індексацію заробітної плати та компенсацію її у разі затримки, з посиленням ролі судового захисту. І хоча в Україні наприкінці 90-х рр. практично створено законодавчо-правову базу регулювання оплати праці, ефективність механізмів реалізації положень законодавчих актів лишилася доволі низькою.

Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Кількість економічно-активного населення залишається майже незмінною, але спостерігається тенденція збільшення кількості зайнятого населення та зменшення безробітних (табл.1, рис. 3), що безумовно є позитивним моментом у формуванні ринку праці України. В цей період відбувається підвищення рівня заробітних плат (табл.1), збільшення іноземних інвестицій. З 2000 по 2007 рік середня заробітна плата зросла з 230 грн до 1351 грн (табл.1).

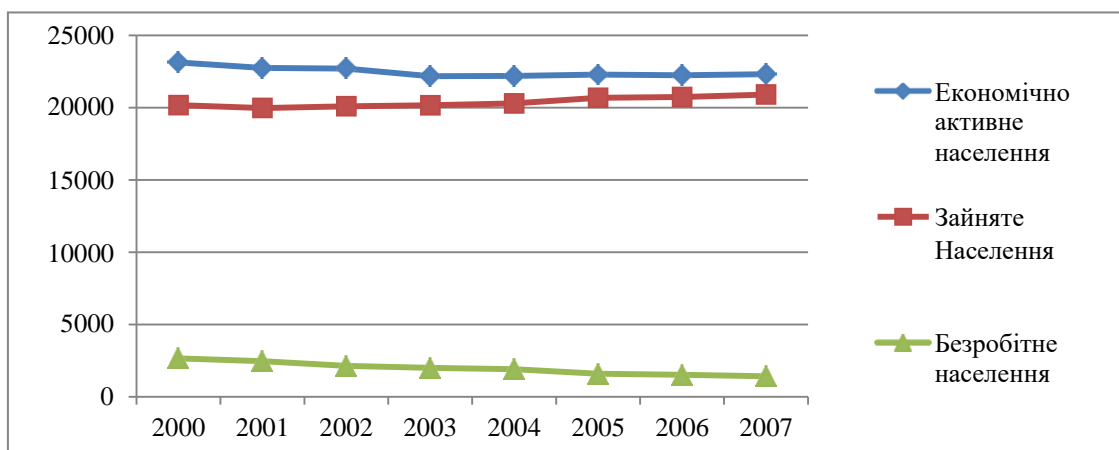

Рисунок 3. Показники ринку праці України за 2000–2007 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

Позитивні зміни на ринку праці України почали відбуватися в результаті формування концептуальних основ реформи оплати праці випереджаючого типу. За участю науковців, фахівців-практиків, профспілок і роботодавців було розроблено та ухвалено Указом Президента України від 25 грудня 2000 року Концепцію подальшого реформування оплати праці в Україні. Головною метою якої було: підвищення платоспроможного попиту населення на товари і послуги як чинника, що сприятиме економічному зростанню виробництва; створення ефективних стимулів до праці, підвищення її якості та продуктивності; створення умов для реформування соціальної сфери (передусім пенсійного та медичного страхування) як засобу зменшення державних витрат і потенційного джерела інвестицій у реальний сектор. Однією з засад Концепції було забезпечення випереджаючого зростання номінальної заробітної плати порівняно з підвищенням споживчих цін. Для цього запропоновано істотно збільшити рівень номінальної заробітної плати, запровадити ефективні механізми індексації заробітної плати, стримувати зростання цін на споживчі товари і послуги. До інших концептуальних основ реформи належать: встановлення економічно та соціально обґрунтованих рівнів мінімальної заробітної плати з поетапним наближенням її розміру до прожиткового мінімуму; забезпечення оптимальної міжпрофесійної, міжкваліфікаційної, міжпосадової, міжгалузевої диференціації заробітної плати усіх категорій працюючих; збільшення до 2004 року частки оплати праці у ВВП до рівня, не нижчого 50–55%; вдосконалення механізму оподаткування заробітної плати; перерозподіл платежів і зборів до фондів соціального страхування між працівниками та роботодавцями в оптимальних співвідношеннях, які дадуть змогу збільшити розміри номінальної заробітної плати та ін. Широкі заходи передбачено з удосконалення державного і колективно-договірного регулювання оплати праці, посилення захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати, поліпшення правового і нормативно-методичного забезпечення реформи оплати праці. Більшість із задекларованих у Концепції положень у цей період було не реалізовано.

Четвертий етап (2008 р. – теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний з фінансовою кризою 2008 року, та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і до тепер на території держави. Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію в європейський економічний і політико-правовий простір. Вступ до ЄС визначений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому державному рівні. Цей етап характеризується

скороченням кількості економічно активного населення та кількості зайнятого населення. Рівень безробіття зростає, що призводить до скорочення податкових надходжень держави, крім того, збільшуються державні витрати на соціальний захист незайнятого населення (табл.1., рис. 4). Спостерігається високий рівень інфляції, що говорить про швидке знецінення національної валюти, втрату купівельної спроможності грошей. У 2015 році показник індексу інфляції сягнув 143,3%, це найвище значення з 1995 року (табл.1). Показник середньої заробітної плати зростає дуже малими темпами, що говорить про мінімальні соціальні гарантії населенню. Сектор малого і середнього бізнесу не отримує належної підтримки та захисту з боку держави.

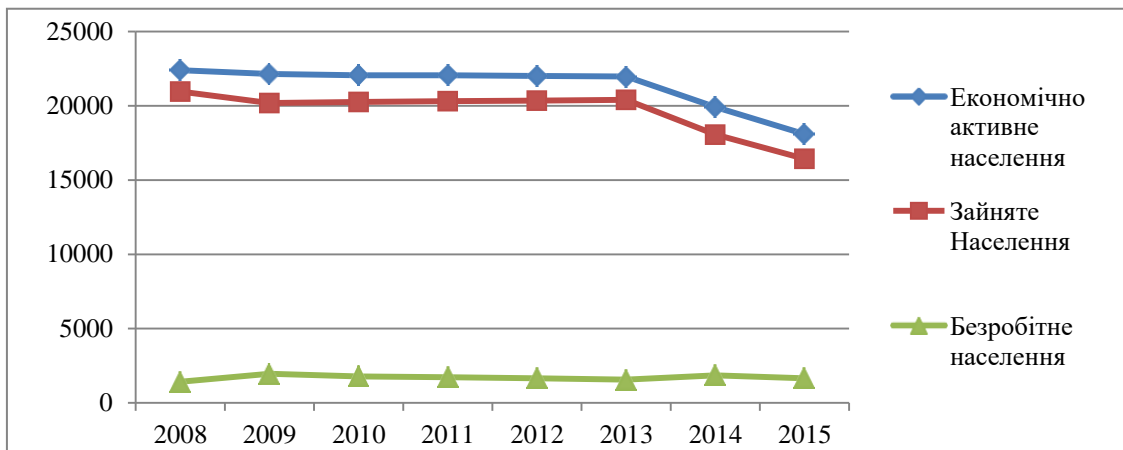

Рисунок 4. Показники ринку праці України за 2008–2015 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У грудні 2008 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення». Цим законом були визначені заходи державного регулювання безробіття в період кризи. Головними цілями цього документа були: мінімізація впливу негативних наслідків світової фінансової кризи на український ринок праці, підвищення інституційної здатності щодо прискорення повернення до продуктивної зайнятості громадян, які з незалежних від них причин втратили роботу. На виконання закону було ухвалено 18 нормативно-правових актів. Насамперед внесено зміни до законодавства про зайнятість та соціальне страхування на випадок безробіття щодо членів особистих селянських господарств, уточнення їхнього статусу, підвищення мотивації до пошуку підходящої роботи, запобігання утриманським настроям серед незайнятого населення через застосування санкцій під час одержання матеріальних виплат по безробіттю громадянами, не зацікавленими в пошуку роботи, тощо. Було також розширено коло застрахованих осіб, куди додатково віднесено працюючих пенсіонерів, осіб, які виконують роботи згідно з цивільно-правовими договорами, військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань. Це положення було поширене й на осіб, серед яких є громадяни України й іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають в Україні. Запроваджено дієві механізми захисту національного ринку праці через посилення вимог до обґрунтованості залучення іноземної робочої сили. Під впливом цього закону обсяги та рівень безробіття впродовж 2009–2013 рр. поступово скорочувались.

Верховна Рада України в листопаді 2015 року ухвалила в першому читанні проект Трудового кодексу, метою якого є визначення основних засад реалізації передбачених Конституцією України трудових прав і гарантій працівників, створення

належних умов праці, забезпечення захисту інтересів працівників і роботодавців. Завданням цього Кодексу є правове регулювання відносин, визначених у ньому, створення необхідних правових умов для досягнення оптимального узгодження інтересів сторін трудових відносин.

Працевдатне населення у новому Трудовому Кодексі очікують певні позитивні зміни. До них можна віднести: 1) обов'язковість укладання письмових договорів абсолютно з усіма працівниками. Такі зміни дозволять захистити права працівників і покладуть край заробітним платам у конвертах. 2) розмір вихідної допомоги при скороченні буде залежати від тривалості роботи працівника у цього роботодавця. 3) нові види режимів робочого часу (поділ робочого дня на частини, самостійне планування працівниками свого робочого часу, гнучкий графік роботи тощо.) 4) вводиться нове дисциплінарне стягнення у вигляді «попередження». Зараз існує два види стягнень: догана та звільнення. 5) строк позовної давності по трудових спорах був продовжений з 3 місяців до одного року. 6) збільшення тривалості щорічної основної оплачуваної відпустки з 24 до 28 календарних днів, оплата понаднормових робіт у потрібному розмірі. Важливою нормою є нововведення, яке полягає у тому, що в Кодексі будуть чітко визначені підстави, за яких можуть укладатися строкові трудові договори. Також, вводяться деякі норми, які визначають процедуру припинення чи призупинення трудових відносин.

До нового Трудового Кодексу у експертів, науковців і практиків існує багато питань щодо практичної реалізації нововведень. Але для подальшого ефективного розвитку ринку праці України є необхідним прийняття нового Трудового кодексу, з урахуванням інтересів, як працівників, так і роботодавців, який повинен замінити діючий ще з радянських часів Кодекс законів про працю і дозволить розширити гарантії по працевлаштуванню населення.

Висновки. Таким чином, на основі проаналізованої статистичної інформації, аналізу розвитку нормативно-правової бази регулювання ринку праці, з урахуванням впливу євроінтеграційних процесів та в результаті дослідження наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на проблеми розвитку ринку праці виділено чотири етапи формування ринку праці України за часи її незалежності. Перший період еволюції ринку праці (1991–1994 рр.) пов'язаний з переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки, створено базові елементи інфраструктури ринку праці. Другий період (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Четвертий етап (2008 р. – теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний з фінансовою кризою 2008 року, та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і дотепер на території України.

Подальших досліджень потребує детальне вивчення можливостей впровадження зарубіжного досвіду у сфері функціонування ринку праці України, визначення перспектив переходу українського ринку праці на європейські стандарти, визначення основних принципів та механізмів функціонування сучасного ринку праці України.

Список літератури / References

1. Маршавін Ю.М. Шляхи удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку праці України // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник заснований при НЦ ЗРП НАН і Міністерства праці у 1992 р. – 2001. – Вип. 14. – С. 99–110.
- Marshavin, Ju.M. (2001) *Shliakhy udoskonalennia instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku rynku pratsi Ukrainy* [Ways of improvement of the institutional supporting of Ukraine labour market development], *Zainiatist ta rynek pratsi: Mizhvidomchyi naukovyi*

- zbirnyk zasnovanyi pry NC ZRP NAN i Ministerstva pratsi u 1992 r* [Employment and labour market: Interdepartmental scientific collection founded at NC ZRP NAN and Ministries of labour in 1992], issue 14, pp. 99–110.
2. Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ищин В.В. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда / Под ред. проф. А.И. Рофе. – М., 1993. – 299 с.
 - Rofe, A.I., Zbyshko, B.G., Ishyn, V.V. (1993). *Rynok truda, zanjatost' naselenija, jekonomika resursov dlja truda* [A labour-market, employment of population, economy of resources for labour], Moscow, 299 p.
 3. Чайка І.В. Ринок праці України: основні підходи до визначення. [Електронний ресурс] І. Чайка. – Режим доступу: <http://chteiknteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v2/4.pdf>
 - Chaika, I.V. *Rynok pratsi Ukrainy: osnovni pidkhody do vyznachennia* [Labour market of Ukraine: the basic approaches to determination]. Available at: <http://chteiknteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v2/4.pdf>
 4. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці : аналіз та прогноз / Під ред. М.І. Долішнього. – Львів : ДПА Друк, 2000. – 264 с.
 - Sadova, U., Semiv, L. (2000). *Rehionalni rynky pratsi: analiz ta prohnoz* [Regional labour markets: analysis and prognosis], L'viv, DPA Druk Publ., 264 p.
 5. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
 - Vasylychenko, V.S. (2003). *Derzhavne rehuliuвання zayniatosti* [Government control of employment], Kyiv, KNEU Publ., 252 p.
 6. Моніторинг соціальних процесів в Україні / За ред. І.К. Бондар, Г.В. Ярошенко, В.І. Науменко, Н.А. Соколенко. – К. : Знання, 1999. – 260 с.
 - Bondar, I.K., Yaroshenko, H.V., Naumenko, V.I., Sokolenko, N.A. (1999). *Monitorynh sotsialnykh prtscesiv v Ukraini* [Monitoring of social processes in Ukraine], Kyiv, Znannia Publ., 260 p.
 7. Кім М.Н. Трудовий потенціал і зайнятість: навч. посібн. – Харків : ХДУ, 1993. – 133 с.
 - Kim, M.N. (1993). *Trudovyi potentsial i zainiatist* [Labour potential and employment]. Kharkiv, KhSU Publ., 133 p.
 8. Волкова О.В. Ринок праці : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
 - Volkova, O.V. (2007). *Rynok pratsi* [Labour-market], Kyiv, Tsentр uchbovoi literatury Publ., 624 p.
 9. Зуб М. Я. Сутність, етапи формування ринку праці в системі еволюційного та інтеграційного розвитку / Економічний простір – 2008.– Вип. 20/2. – С. 84-91 Zub, M. Ya. (2008). *Sutnist, etapy formuvannia rynku pratsi v systemi evoliutsiynoho ta intehratsiynoho rozvytku* [Essence, stages of forming of labour market in the system of evolutionary and integrative development], *Ekonomichnyi prostir* [Economic space], Issue 20/2, pp. 84–91.
 10. Дані офіційного сайту Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 - Dani ofitsiynoho saytu Derzhavnoi statystyky Ukrainy* [Information of official site of State statistics of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 11. Дані офіційного сайту Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
 - Dani ofitsiynoho saytu Ministerstva finansiv Ukrainy* [Information of official site of Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

Дата надходження рукопису 11.04.2016 р.

Objective. To consider different approaches to the interpretation of the notion of labour market, analyse selected results of researches of national and foreign scientists in relation to

the selection of the stages of functioning of Ukraine labour market. Define the stages of evolution of Ukraine labour market during its independence, to specify factors which influenced the development of every stage and to set progress of Ukraine labour market trends.

Methods. *Basic methods applied while investigating the evolution of labour market of Ukraine are statistical (collection of statistical information, systematization and grouping of basic development indexes of Ukraine labour market), historical (a study of all changes and factors of influencing the development of labour market during the period of independence of Ukraine), factor analysis (analysis of factors which influence the labour market condition), graphical method (for the visual image of labour market condition).*

Results. *As a result of research four stages of forming of Ukraine labour market during its independence are selected. First period of evolution of labour market (1991-1994) is connected with a transition from command to market economy, the base elements of infrastructure of labour market are created. The second period (1995-1999) is a period of the relative stabilization. The third period of evolution of Ukraine labour market (2000-2007) is related to stabilizing of economy. The fourth stage (2008 - present) of Ukraine labour market development is related to the financial crisis of 2008, and with antiterrorist invasion that takes place up to now on the territory of Ukraine.*

Key words. *labour market, forming of labour market, stages of labour market development, employment, unemployment, economically active population, European Union*

Цель. *Рассмотреть различные подходы к определению «рынка труда», рассмотреть отдельные результаты исследований отечественных и зарубежных ученых о выделении этапов функционирования рынка труда Украины. Определить этапы эволюции рынка труда Украины за время ее независимости, определить факторы, которые влияли на развитие каждого этапа и установить тенденции развития рынка труда Украины.*

Методы. *Основными методами, которые использовались при исследовании эволюции рынка труда Украины, являются статистический (сбор статистической информации, систематизация и группировка основных показателей развития рынка труда Украины), исторический (изучение всех изменений и факторов влияния на развитие рынка труда в период независимости Украины), факторный анализ (анализ факторов, влияющих на состояние рынка труда), графический метод (для наглядного изображения состояния рынка труда).*

Результаты. *В результате исследования выделено четыре этапа формирования рынка труда Украины за время ее независимости. Первый период эволюции рынка труда (1991–1994 гг.) связан с переходом от административно-командной к рыночной экономике, созданы базовые элементы инфраструктуры рынка труда. Второй период (1995–1999 гг.) – период условной стабилизации. Третий период эволюции рынка труда Украины (2000–2007 гг.) связан со стабилизацией экономики. Четвертый этап (2008 – настоящее время) развития рынка труда Украины связан с финансовым кризисом 2008 года, и с проведением антитеррористической операции, происходящей и до сих пор на территории Украины.*

Ключевые слова. *рынок труда, формирование рынка труда, этапы развития рынка труда, занятость, безработица, экономически активное население, Европейский Союз.*